

УДК: 94:321.74(477.5/6)

Т. І. Молдавська

КОЛГОСПНА ВЛАДА У СПРИЙНЯТТІ СЕЛЯН ПІВДНЯ УРСР

У статті на основі усноїсторичних джерел розглядаються особливості сприйняття людьми похилого віку колгоспної влади. Проаналізовано специфіку ставлення до колгоспного керівництва сільських комуністів, особливості взаємовідносин між ним та рядовими колгоспниками. Продемонстровано роль та місце колгоспної влади та її представників у повсякденному житті колгоспників.

Ключові слова: усноїсторичні джерела, колгосп, трудовдень, бригадир, “учьотчик”, партком.

Поняття “влада” є одним з найбільш з розгалужених та неоднозначних. В першу чергу, види влади розподіляються за її джерелом походження: зокрема, можна виділити сімейну, особистісну, церковну, судову, представницьку, виконавчу, економічну, фінансову. За межами поширення виділяють так звану місцеву владу, куди, в свою чергу, включають влади в межах адміністративних утворень, регіональну, загальнодержавну. Найбільш часто цей термін вживається принагідно до означення органів та інституцій, що здійснюють керування, управління та контроль над суспільством і його окремими громадянами, тобто саме виконавчу, представницько–законодавчу та судову. Саме для перших двох видів характерне здійснення адміністративних та управлінських функцій. У той же час, у науковій літературі досить часто вживається термін “органи влади та управління”. У таких випадках під органи влади розуміються представницько–законодавчі та партійно–політичні структури, а під органами управління – структури, які реалізують акти органів влади.

Поняття влади у радянському суспільстві було досить неоднозначне з точки зору класичної системи її розподілу. Окрім представницько–законодавчої – Рад депутатів різних рівнів, виконавчої – Ради Міністрів, і, відповідно, виконкомів Рад, та судової, існувала також партійна влада, яка, так само, як і представницько–виконавча, мала свої місцеві і виробничі осередки – обкоми, райкоми та парткоми. У радянському селі також можна було говорити про окрему “колгоспну владу”, оскільки традиційно – принаймні, у період др. пол. 1940–х – 1970–х рр. – саме колгоспне керівництво, або “начальство” відіграло провідну роль не лише у господарсько–економічному, але і у соціальному житті села. Крім того, саме при колгоспах, і, зазвичай, саме з представників його керівництва створювалися парткоми, і, таким чином, колгосп був дуже дотичним і до реалізації партійної влади.

Вивчення проблеми взаємовідносин владних структур та населення у радянському суспільстві, ставлення до радянської влади у сучасній українській історіографії вже має сталу традицію. Щодо досліджень повоєнної соціально–політичної історії, то в першу чергу слід відзначити видання Інституту Історії України НАН України з соціальної повоєнної історії [1], а також праці В. Крупини [2], В. Лисак [3–4]. Зокрема, В. Крупина використовуючи листи та звернення громадян до ЦК КПУ ілюструє ставлення населення до колгоспного керівництва як різко негативне [2, с. 126]. Однак, звичайно, люди зверталися до центральних органів влади у крайніх випадках, а не для того, щоб висловити подяку, тому подібний негативізм не міг відображати картини в цілому. Звернення громадян до центральних органів радянської влади та партструктур використовувала при дослідженні соціально–психологічної ситуації в повоєнному селі і В. Лисак. Спираючись на цей вид джерел, дослідниця доводила, що у селянському середовищі повоєнної доби продовжували побутувати архетипи щодо “божественного характеру” державної влади, унаслідок чого рівень довіри до радянської влади, попри всі негаразди, залишався високим.

Усноїсторичні джерела дають не лише і не стільки інформацію при минулій події, стільки зпро значення цих подій та явищ у житті респондента [5, с. 39]. Тому вони значною мірою дозволяють відслідкувати повсякденно–побутовий зріз взаємовідносин місцева влада – члени суспільства, їх як негативні, так і позитивні аспекти. У вивченні українського радянського минулого вперше цей метод застосував В. Нолл у 1993–1995 рр. [6]. Дослідник працював у селах Центральної, Північної та Північно–Східної України. Головною метою його дослідження було продемонструвати руйнацію традиційної селянської культури в 1920–1930–х рр., тому хронологічні рамки опитування обмежувалися серединою 1930–х рр. Очевидно, що у другій половині ХХ ст. ставлення до радянської влади та її носіїв, тим більше, з точки зору людей, що виховалися цілком в радянській системі, буде вже іншим.

У даній розвідці використано усноїсторичні наративи, як опубліковані так і неопубліковані, записані під час експедицій ЗНТН та Запорізького національного університету у селах Запорізької, Дніпропетровської та Миколаївської областей упродовж 2000–2010 рр. Під час створення усноїсторичних наративів було використано як метод “суцільно потоку”, так і комбінований метод опитування [7, с. 35–36]. При інтерпретації цього виду джерел слід пам’ятати, що усно історичний метод дослідження “не може самостійно сформулювати всі питання, не кажучи вже про відповіді” [6, с. 33], тому цілком закономірно, що якась частина фактів, якими володіє респондент принагідно до досліджуваної теми, залишиться поза межами фіксованого наративу. Крім цього, подібний вид джерел має принаймні чотири рівні суб’єктивізації, пов’язаних як особливостями формування та інтерпретації усно історичного нариву, так і з психологічними особливостями респондента. Перший ступінь визначається тим, що респондент – учасник/очевидець подій, – сприймає їх через призму умов свого побутування тощо. Крім того, через декілька років або і десятиліть, коли відбувається фіксація спогадів, вони накладаються на набутий життєвий досвід і можуть переповідатися, як правило, з іншими змістовними та емоційними наголосами, аніж вони були колись сприйняті. Другий ступінь суб’єктивізації пов’язаний з процесом формування запитань інтерв’ю, під час якого створюється усноїсторичний наратив.

Великою мірою, залежності від того, які основні та уточнюючі питання були поставлені респонденту, буде отримана інформація з ними чи іншими змістовними акцентами. Третій ступінь формується на момент дешифрування аудіо запису та створення транскрипту і публікації матеріалів. Аспекти емоційного характеру можуть бути розставлені в більш чи менш довільній формі, а при публікації. В залежності від обраного методу – наукового, науково-популярного чи популярного – можуть усунуватися питання, певні репліки, наголошення, що теж змінює первинну структуру наративу. І нарешті, четвертий рівень суб'єктивізації усного наріву, як і будь-якого іншого історичного джерела, пов'язаний з його інтерпретацією дослідником. Отримані результати опитувань у більшості випадків мають обмежено-локальне значення. Тому, інтерпретуючи усноісторичні джерела у контексті досліджень політичної історії, можна говорити лише про загальні закономірності та тенденції того чи іншого явища та його сприйняття масовою свідомістю.

Таким чином, метою даної розвідки є продемонструвати ставлення селян до місцевої влади у 1940–1980-х рр. у контексті виробничих, громадських та особистісних відносин. Відповідно, об'єктом дослідження вступають взаємовідносини між представниками влади та рядовими мешканцями села, предметом – закономірності формування цих взаємовідносин.

Ставлення рядових колгоспників до влади у означений період було дуже неоднозначним. В першу чергу, слід визначити, що розумів пересічний сільський мешканець середнього віку під терміном “влада”. При використанні методу “суцільного потоку” в ході опитування у респондентів поняття “влада” асоціювалося, в першу чергу, саме з колгоспною владою – головою колгоспу та бригадирами. Також дуже частими були згадки про вище державне керівництво – Й. Сталіна, М. Хрущова, рідше – Л. Брежнєва. Значно рідшими є згадки про сільську Раду та загалом представницько-виконавчі органи влади [8, с. 163]. На думку сучасної української дослідниці радянського селянства В. Лисак, особливість сприйняття влади колгоспниками 1950-х рр. полягала у тому, що при тотальній недовірі до місцевого керівництва – голови колгоспу, бригадирів, обліковців – селяни так само тотально вірили центральному керівництву держави [4, с. 66]

У 1940–1970-х рр. значною мірою саме від голови колгоспу (або радгоспу) залежало і економічне становище господарства, і добробут сільської родини. Цілком логічно, що недостатність оплати праці, або і її відсутність відігравали значно більшу роль у житті пересічної людини, аніж якість партійно-політичні заходи. До колгоспного “начальства” (респонденти найчастіше вживали саме цей термін) відносили, в першу чергу, голову колгоспу, та бригадира. Згідно примірного Уставу сільгоспартлі голова колгоспу обирався загальними зборами колгоспників терміном на три роки та затверджувався правлінням колгоспу [9, с. 394]. На практиці, звичайно, його кандидатура спочатку затверджувалася на рівні райкому КПУ, а вже потім відбувалося формальне голосування: “[...] Як [предсідателі] обирали... Так... Раніше все це діло робили, дорогенький, партія! Партія. Народ не обирав. А ето, партія. Знаєш...” [10] Такий порядок, за виключними випадками, сприймався як цілком логічний і закономірний. На цю посаду могли призначатися як місцеві, так і не місцеві представники партійно-радянського та господарської еліти. Побіжно, можна зробити висновок, що у перше повоєнне десятиліття серед голів колгоспів південноукраїнських сіл переважали все ж таки не місцеві голови. При цьому, “місцевість” чи “не місцевість” не відігравала ніякої ролі у формуванні ставлення до нього з боку рядових колгоспників.

Своєрідним є сприйняття процедури призначення / обрання голови колгоспу. Відразу після війни її завжди не дотримувалися навіть формально: на рівні райкому призначали фронтовиків – як місцевих, так і не місцевих: “[...] Тоді ніхто не обирав, тоді не було ні того, ні депутатського корпусу, нічого в селі, нічого не було. Просто прийшов, – всі ж на фронті, молодьож і то – от прийшов, він грамотний, “от будеш ти керувать нами” [11]. Щодо подальшого періоду, то більшість респондентів вказують, що голову “люди обирали” на колгоспних зборах, однак, додаючи при цьому, що “нам присилали, і ми обирали”, “привезли, як kota у мішку” [12, с. 207]. Цей процес сприймався як цілком логічний і законний. Однак, у контексті опрацьованих усноісторичних нарративів, трапляються згадки про випадки, щоб колгоспники не підтримали запропоновану кандидатуру, висловлювали певні зауваження тощо нього [13, с. 164]. Однак, якщо запропонована кандидатура не влаштовувала, збори могли тягнутися декілька днів: “[...] колхоз “Сталіна” був – як не хочуть кого предсідателем – по три – по чотири дня собраніє йде, пока не согласяться того, кого люди предлагают. А другой раз... Самі назначають. Було й таке. Ну, комунистов, в основном” [14].

Цікавим є той факт, що з часом відбувалася трансформація навіть у назві посади. Так, у перші повоєнні роки традиційною була українська назва “голова”, але вже з 1960-х рр. вона трансформується у російський варіант “предсідатель”.

Посада колгоспного бригадира фактично була другою за значимістю після голови. Про важливість і значимість цієї посади говорить і те, що в середині села як адміністративної одиниці впродовж 1940–1980-рр. досить часто існував внутрішній неформальний адміністративний поділ на “бригади”. Навіть ділянки під нові забудови часто виділяли з урахуванням приналежності колгоспника до тої чи іншої бригади. Звичайно, що з останнім рядові колгоспники стикалися значно частіше, аніж з головою. За свідчення деяких респондентів, у перші повоєнні роки саме бригадир розподіляв не лише виробниче, але і громадське навантаження. Так, наприклад, за спогадами Головіної Є. Ф (1910 р.н.), саме бригадир направляв її спочатку на перепоховання німців, а коли молода жінка не змогла там працювати – перенаправив на роботу у госпіталі [12, с. 97]. Ще одна респондентка, 1922 року народження, згадувала, як бригадир прив'язав її до воза, аби малолітня дівчина не працювала на полі; натомість, їй було доручено куховарити [15, с. 93].

Бригадирами ставали звичай чоловіки середнього віку, зі значним виробничим досвідом. Формально, бригадира мали обирати самі члени бригади [9с. 394]. Проте на практиці кандидатура бригадира висувалася за подачі голови колгоспу. Однак, при цьому, у більшості випадків, бралася до уваги, чи користувалася ця людина повагою серед односельців. Часто зустрічаються згадки про те, що бригадира дійсно “люди оби-

рали” [16; 17; 18]. “[...] Становили, було той, собирають якийсь засідання і ото поставлять старшого над бригадою” [18]; “[...] [бригадирів] люди обирали. Да. Ну мене як обрали? Работав я механізатором – я ж тобі казав. Предложил председатель, був такий, Семилет Іван Алексєєвич – він ще живий, остався [19].

Головним завданням бригадира, окрім розподілу навантаження, був також контроль за виходами колгоспників, перевірка якості виконаної роботи. Масовими є згадки про те, що саме бригадир особисто зранку (о 4–5 годині) ходив по селу та “зганяв” своїх “підлеглих” на роботу [12, с. 208; 13, с. 145; 20; 21]. “[...] А на роботу виганяли. Виганяли, ше й добре виганяли! Хіба так, як січас?! Не вийдеш на роботу, нема на бригаді – а, ідуть, біжать. Не пойдеш – адправлять. Адправляють десь [21]. Хоча у деяких селах для цього була спеціальна людина, зазвичай, похилого віку, “дід” [22] який контролював вихід на роботу.

Виробниче навантаження, за усними свідченнями, розподіляли як бригадири, так і “учьотчики” (обліковці), які призначалися правлінням колгоспу [12, с. 264,270,305,319; 13, с.183], хоча головним завданням останніх був контроль за обсягом виконаних робіт, згідно з чим нараховувалися трудові. “Учьотчики” також прираховувалися до колгоспного “начальства”, вони завжди гарантовано отримували трудові [12 с. 60]. Нормування трудових різнилося в залежності від розмірів колгоспу, його матеріальної бази. Від квітня 1948 р., після прийняття відповідної постанови Ради міністрів УРСР, правлінням колгоспів дозволялося нараховувати трудові, і, відповідно оплату, з в залежності від виконання плану [3, с. 55]. Певною мірою, обсяг їх неформальної влади був ще більшим, аніж у бригадира: з боку останнього, ніякого контролю за цими нарахуваннями не було, що відкривало можливості зловживань та маніпуляцій. У великих господарствах існувала посада старшого “учьотчика”, який інформував бригадирів та “учьотчиків” бригад щодо нормування праці [3, с. 56]. У невеликих колгоспах “учьотчики” були підзвітні особисто бригадирам та голові колгоспу.

Робота бригадира з точки зору престижності, доцільності та моральності зазвичай оцінювалася досить високо. За обсягом своїх повноважень бригадир не працював фізично, однак, його праця була нервовою та напруженою [19]. “Вже підсідатель колхоза спрашував з бригадира, от, дає заданіє, от, що посіять, що нада робить. Він вже спрашував...[23]. Інколи голови колгоспів навіть були змушені вдаватися до тиску під час призначення бригадирів, оскільки гідні, з їх точки зору, кандидати не погоджувалися на цю посаду [12, с. 219]. За деякими спогадами [24], саме від особистісних даних бригадира залежав морально–психологічний клімат у колективі, а відтак – і його працездатність. Звичайно, що і самі бригадири подекуди були змушені вдаватися до тиску, щоб простимулювати “виробничу активність” колгоспників: [...] предсідатель – і не хотіла [гектара] – матюкав, чуть не бив, і ругав [21].

Роль голови колгоспу і бригадира у повсякденному житті колгоспників у перше повосенне десятиліття була дуже значною. Часто голова сам міг контролювати виходи на роботу. У цей час масовим явищем була катастрофічна нестача робочих рук. Наприклад, за згадками жительки села Мала Білозерка року народження, якщо хтось через хворобу не виходив на роботу, то голова “з ума сходит” [13, с. 196]. Ще одна респондентка згадувала, як її лаяли голова і бригадир за те, що вигнала не місцевого чоловіка–гультья: колгосп позбавився робочих рук [13, с. 118]. Вже для середини 1950-х рр. подібна практика була нонсенсом, хоча і в середині – наприкінці 1940-х рр. бажаних проігнорувати трудові обов’язки було мало.

Щодо вільного доступу до матеріальних благ, і відповідно, можливість зловживань, то провідну роль у цьому відігравав все ж таки особистісний фактор та особливості сприйняття цього процесу власне респондентом. Так, у межах одного населеного пункту зустрічаються абсолютно протилежні оцінки колгоспного начальства. Одні говорили, що начальство “гребло під себе”, мало можливість “їсти, жити, виживати” [25], будувати собі кращі хати тощо. “И тогда ихняя власть была: то завфермами, то бригадирами, то председателями, – вобщем тогда им жилося, а сейчас удвое [26]. Інші категорично заперечували, що керівництво у їх селі якось видіялося у матеріальному плані [27]. “Они не наживались. Нельзя сказать, что они такие были коммунисты или богачи. Они были такие самые как и мы. Шо мы мали, то и они мали. Ничем они от нас не отличались. Это, вам кажу правду. Они не были вот такие шкуродеры, что я себе. Жить та для себе, а люди, чтоб у нищете были. Шоб людей обижать. Не, нельзя так сказать. Вот я ненавижу их за то, что они делали религию этою... И свергнули религию и повалили церква. Я их не хвалю и не одобряю. А вот за это, что они не наживались. Я прямо кажу, что вот они не наживались [22]. У той же час, навіть респонденти, що давали негативні оцінки, вказували, що люди начальство “боялися. Панімали, що він руководить” [25].

Посада голови сільради, у порівнянні з головою колгоспу була далеко не такою престижною. Авторитет сільського голови, його значення у громадському житті села поступово, але неухильно зменшувався. Подекуди могло мати місце обрання нас цю посаду безпартійного, однак, це було виключенням з правил. Як свідчив один з респондентів, 1927 року народження, будучи безпартійним (і відмовляючись вступати у партію з особистих мотивів), він тривалий час працював секретарем сільради (с. Волоське Дніпропетровського району), а потім був призначений головою. При цьому виникла певна формальна колізія: за посадою, він мав бути присутнім на засіданнях бюро райкому; однак, після заслуховування звітів про роботу колгоспу села залишав засідання, оскільки не був членом партії. За його свідчення, він сам попросив звільнити себе від обов’язків голови сільради, оскільки дана ситуація здавалася йому парадоксальною. Після звільнення був прийнятий у райфінвідділ.

Як уже зазначалося, в усіх наративах фактично не фігурують згадки про звертання за допомогою саме до сільської Ради. Зазвичай, респонденти не пам’ятають ані прізвищ сільських голів (на відміну голів колгоспів), ані будь–яких подробиць з їх діяльності. Сільська Рада, по суті, виконувала виключно адміністративні функції, і не мала якихось неформальних, але прийнятих повноважень [28, арк. 4; 29, арк. 6]. Питання видачі будь–яких довідок, засвідчуючи документів тощо вирішувалося через секретаря.

У осіб кінця 1920–1930-х років народження – тобто тих, хто лише побіжно пам’ятає колективізацію та голодомор, комуністи вже не асоціюються ні зі стихійною руйнівною силою, ні з носіями високоморальних

цінностей. За фактично однозначними оцінками, у 1950–1970-х рр. бути комуністом на селі було престижно та вигідно [19; 25]. Звичайно, що і голова сільради, і голова колгоспу, і начальник МТС були членами КПРС. Щодо бригадирів, то серед них на момент траплялися і безпартійні, однак зазвичай згодом вони ступали до партії. Якщо у 1950-х рр. сільськими комуністами було переважно керівництво, то згодом у партію почали приймати і рядових колгоспників: “[...]. Хто хоче поступать – тоді вже брали всіх. І маладих, і старих – хто хоче. А ранше – камуністи були верхушки. Хто рабив – отак – ті камуністи були. І вже брали, набірали, ці камуністи собі. Їх зставляли, щоб кожен камуніст привів, шов [він] у камуністи поступав. І приводили, і писали ж заявленіє, писали – все це робили” [25].

Роль партосередків у громадському житті села загалом була досить незначною. Активність вони проявляли лише під час підготовки до виборів. Однак, фактично впродовж всього періоду вони продовжували виконувати функції “морального арбітра” при вирішенні як виробничих, так і побутових і навіть особистісних проблем. Наприклад, одна з респонденток, 1943 року народження, згадувала, що лише погрози поскаржитися до парткому вгамували бешкети її чоловіка, пійманому на подружній зраді [30]. Можливість поскаржитися була однією з найпозитивніших характеристик партійних структур: “[...]. Боялись тоді приказ, дуже дисципліна була, і самошєдша ще була дисципліна. Як боялись, особливо пожаліти нада пожалійся до того, до парторга, зразу на другий день чоловіка визве, там дає тіки так. А зараз кому ти підеш?” [31].

Траплялися випадки, коли людину, що займала керівну посаду, але не була членом партії, знімали з роботи [14]. Однак, загалом, у сільській місцевості не відмічалось ані активної агітації за збільшення лав комуністів, ані особливої прискіпливості до кандидатів: “Воно, канєшно, хто соображав, самі йшли, даже просилися. І потом ставали людьми. [Сміється]. Хоч і баран, ставав людиною. Как же, в партії, член партії” [14]. У той же час, присутні і зовсім протилежні характеристики: “[...]. [Поважно було бути членом партії], ну, да! Я не був камуністом, ну счітаю да. Поважно быть членом партії, і всьо. Ну в мене так я не пашол, камсамольцем був. А у партію нем получилося. І так... А хто пашол – уважаємі люди! Большинство. Однак, на побутовому рівні приналежність до членів КПРС для рядових колгоспників не відігравала якоїсь особливої ролі: “[Коммунисты не выделялись], та нет, такого не было. Просто шо там... [32].

Загалом, можна сказати, що головну роль у формуванні ставлення до місцевої влади відігравав фактор психологічних особливостей особистості. Навіть важкі матеріальні умови життя далеко не завжди сприяли формуванню негативного ставлення до влади; в той же час, особи, які проживали у об’єктивно відносно заможних родинах, могли сприймати своє життя як важке. Наближеність – власна або членів родини – до владних структур зазвичай особливо не афішувалася. Навпаки, якщо хтось з рідних займав керівні посади, то у розповіді всіяко підкреслювалося, що родина “жила як всі”, або навіть ще гірше.

Досить частим є також дистанціювання від будь-яких згадок про владу: респонденти могли посилатися на свою незначну роль у колгоспному мікросуспільстві. При цьому особливо чітко проявляється гендерний аспект. Жінки значно частіше посилалися на побутову завантаженість, через яку вони не мали змоги слідувати за “політикою” “Ну я не знаю... Я тобі не скажу, бо... Я ніде не ходила, ніде нічого, я робила свинаркою, так шо... мені ніколи – я там і спала [33]. Інколи респонденти, яких обирали депутатами Рад різних рівнів, не могли навіть пригадати, до якої саме Ради і коли їх обирали [20]. Траплялися випадки, що навіть жінки-колишні голови сільрад не могли пригадати, чим же саме вони займалися на своїй посаді [34, с. 6]. У той же час респонденти-чоловіки, які займали більш-менш керівні посади, розповідали про свої посадові обов’язки детально та обґрунтовано [14; 23; 35, арк. 6; 36, арк. 10].

Відносини між рядовими колгоспниками та нижчестоящим “начальством” – бригадиром, учьотчиками – подекуди мали приватний, особистісний характер: такому випадку, логічно, що ставлення до “начальства” було позитивним. До голови колгоспу та сільського голови зверталися у виключних випадках, коли на нижчому рівні питання не могло бути вирішеним. Звернення за допомогою до сільської влади було непоширеним явищем. Зазвичай, у кожному селі люди знали, що з певним питанням краще звернутися до бригадира, минувши голову колгоспу, або ж, навпаки, відразу до голови. Однак, у більшості ці взаємовідносини можна охарактеризувати як нейтральні. З одного боку, рядові колгоспники мали значно менше неформальних прав, привілеїв та можливостей, аніж рядові колгоспники. Проте, у той же час, вони мали і значно більше обов’язків. Якщо колгоспника за порушення трудової дисципліни, невиконання обов’язків тощо могли понизити максимум до так званого “різноробочого”, то для “начальства” будь-які виробничі чи навіть особисті провини загрожували партійними доганами та звільненнями.

Загалом, у ставленні до радянського минулого можна виділяються три аспекти: ставлення до ладу як такого, ставлення до державного керівництва, та ставлення до місцевої, у тому числі і колгоспної влади. Пересічні радянські колгоспники не відчували себе “господарями життя”, цілком усвідомлюючи, що від них мало що залежить, що найбільші і найкращі матеріальні блага дистантуються не їм, а “начальству”, “партійцям” тощо. Однак, при цьому, можна говорити, що у більшості респондентів колгоспна влада та всі її атрибути – трудові, невисокі зарплати, ненормований робочий день – не асоціювалася з радянською владою в цілому. Ставлення до влади у покоління кінця 1920–1930-х рр. загалом було і залишається позитивним.

Джерела та література

1. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.) / В. Даниленко. – К : Інститут історії України НАН України, 2010. – 351 с.
2. В. Крупина. Влада Радянської України в оцінці громадян (друга половина 1940-х – початок 1950-х рр.) / В. Крупина // Український історичний журнал. – 2009. – № 6. – С. 124–135.
3. Лисак В.Ф. Система обліку праці українських селян у громадському виробництві 1950–1960 років / В.Ф. Лисак // Гілея – 2009 – № 19. – С. 54–63.

4. Лисак В.Ф. Морально–психологічна ситуація в українському селі в 1950–х роках (на матеріалах фонду Міністерства Держконтролю УРСР) / В.Ф. Лисак // Наукові праці. Том 115. Випуск 102. – С. 64–68.
5. Портелли А. Особенности устной истории / А. Портелли // Хрестомания по усной истории / Пер., сост., общ ред. М.В. Лоскутовой. – СПб. : Изд-во Европ. Ун-та в С.-Петербурге, 3003. – С. 32–51.
6. Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920–30 років / В. Нолл / Центр досліджень усної історії та культури “Родовід. – К., 1999. – 600 с.
7. Бойко А. Усна історія: методика організації та проведення опитування. / А. Бойко // Усна історія: теорія та практика/ Упорядники : А. Бойко, С. Білівненко, Ю. Головка та інші. – Запоріжжя : ТанDEM–У, 2008. – С. 28–39.
8. Молдавська Т. Радянська адміністративна влада в усних спогадах жителів Запорізької області / Т. Молдавська // Усна історія в науковому дослідженні. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. Запоріжжя, 23–24 травня 2008 року. – Запоріжжя, ТанDEM–У, 2008. – С. 162–169.
9. Григорьев В. Колхозное право. / В. Григорьев. – М.: Юриздат, 1971. – 508 с.
10. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч. 1. “Білан А.М., 1925 р.н.” [електронний ресурс].
11. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч. 1. “Коротенко Олена Миколаївна, 1929 р.н.” [електронний ресурс].
12. Усна історія Степової України / Запорізький край. – Запоріжжя : АА ТанDEM, 2008. – Т. 2. – 512 с.
13. Усна історія Степової України / Запорізький край. – Запоріжжя : АА ТанDEM, 2008. – Т. 3. – 492 с.
14. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч. 1. “Позняк Михайло Трохимович, 1929 р.н.” [електронний ресурс].
15. Усна історія Степової України / Запорізький край. – Запоріжжя : АА ТанDEM, 2009 – Т. 5. – 460 с.
16. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч. 1. “Савенко Олексій Іванович, 1926 р.н.” [електронний ресурс].
17. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч.1 “Шевченко Ніна Іванівна, 1929 р.н.” [електронний ресурс].
18. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 16. – Спр 34 “Снісарь Надія Михайлівна”. [електронний ресурс].
19. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч. 1 “Бабін Іван Петрович, 1929 р.н., Бабіна Надія Іванівна, 1938 р.н.” [електронний ресурс].
20. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 12. – Спр. 5. “Білоус Марія Петрівна, 1936 р.н.” [електронний ресурс].
21. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч. 1 Каленіченко Валентина Марицівна, 1928 р.н.” [електронний ресурс].
22. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч. 1 Калачова Фіона Григорівна, 1925 р.н.” [електронний ресурс].
23. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 12. – Спр. 11 “Волошина Ганна Олексіївна, 1925 р.н.. Волошин Василь Трохимович, 1925 р.н.” [електронний ресурс].
24. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 16. – Спр. 16 “Данов Василь Михайлович” [електронний ресурс].
25. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч. 1 “Бублик Наталія Іванівна, 1928 р.н.” [електронний ресурс].
26. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч. 1 “Іваненко Анастасія Яківна, 1917 р.н.” [електронний ресурс].
27. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч. 1 “Фрич Ганна Григорівна, 1927 р.н.” [електронний ресурс].
28. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 12. – Спр. 103.
29. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 12. – Спр. 16.
30. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 16. – Спр. 37 “Триодіал Тетяна Якимівна” [електронний ресурс].
31. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 16. – Спр 24. “Подружжя Моргунів” [електронний ресурс].
32. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 14. – Спр.175. Ч. 1 “Кофан Володимир Іванович, 1938 р.н.” [електронний ресурс].
33. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 16. – Спр. 31 “Петрик Євдокія Сергіївна” [електронний ресурс].
34. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 13. – Спр. 14.
35. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 12. – Спр. 44.
36. РВ ЗВІУАД ім. М.С. Грушевського). – Ф. 8. – Оп. 12. – Спр. 11.

Додаток

Швець Ганна Іванівна, 1926 року народження, с. Волоське Дніпропетровського району Дніпропетровської області. Опитування провів Білівненко С. (9, 14 червня 2010 р.). Дешифрував аудіо-запис та створив транскрипт Шевцов А.

“[...]. Буряки сеяли, пололи, буряки копали, чистили, буряки відправляли в город на завод, на сахар. Ну...

*“Буряки ми копали,
Буряки ми копали,
Буряки ми копали,
А де більші одкидали.
Буряки ми копали,
А де більші відкидали.
Принесли ми до дому,*

Принесли ми до дому,
Принесли ми до дому,
Наворили самогону.
Принесли ми до дому,
Наворили самогону.
Самогоночка вдалася,
Самогоночка вдалася,
Самогоночка вдалася,
Вся бригада напилася,
Самогоночка вдалася,
Вся бригада напилася.
Бригадір, голова,
Бригадір, голова...” – тепер ні бригадіра не голови нема. Хто на шо?!
“...ще з райкома було два”.
А тоді:
“Ой, там за байраком,
Ой, там за байраком,
Ой, там за байраком,
Вся бригада стала раком. [сміються]
І бригадір, голова
Бригадір, голова,
Бригадір, голова,
Ще з райкому було два”.
Якби вони мене чули, то б засадили. [Сміються]

Молдавская Т. И. Колхозная власть в восприятии крестьян Юга УССР

В статье на основании усноисторических источников рассмотрены особенности восприятия людьми старшего поколения колхозной власти. Проанализирована специфика отношения к колхозному руководству сельских коммунистов, особенности взаимоотношений между ними и рядовыми колхозниками. Продемонстрирована роль и место колхозной власти и ее представителей в повседневной жизни колхозников.

Ключевые слова: усноисторические источники, колхоз, трудодень, бригадир, учетчик, партком.

Moldavs'ka T.I. The kolkhoz power in perception of peasants of the South of Soviet Ukraine

The features of perception of the kolkhoz power by the people of older generation are considered in the article based of the oral history sources. Specific of village communists attitude to the kolkhoz leadership, features of relationship between the and common kolhozniaks are analyzed. The role and the place of kolkhoz power and its representatives in the daily life of kolhozniaks are demonstrated.

Keywords: oral history sources, kolkhoz, workday, brigadier, uchotchik, partkom.

УДК: 947.6"1978"

А. В. Курьянович

КОНСТИТУЦИЯ БЕЛОРУССКОЙ ССР 1978 г.: РАЗРАБОТКА, ПРОЕКТЫ, ПРИНЯТИЕ

На основе оригинальных архивных источников, многие из которых вводятся в научный оборот впервые, воссоздается конституционный процесс в Советской Беларуси в период «развитого социализма». Анализируется состав и деятельность Конституционной комиссии, влияние на нее партийных властей. Существенное внимание уделяется проектам Конституции БССР 1978 г.

Ключевые слова: конституционный процесс, проект, депутат, Верховный Совет, разработка, редакция

Тематика данной статьи не получила практически никакого освещения в белорусской исторической науке. Белорусские ученые ограничиваются лишь правовой характеристикой Конституции БССР 1978 г. [1; и др.]. Между тем, например, в Российской Федерации уже ведутся активные исследования в области конституционного строительства в 1970-е гг. [2; и др.].

Цель данной работы – рассмотреть процесс разработки и утверждения одного из самых главных законодательных актов Белорусской ССР. Это поможет восполнить пробел в истории конституционного права и парламентаризма в Советской Беларуси.